

e-ISSN: 2619-9114

June / Haziran 2023, Volume / Cilt 7, Issue / Sayı 1

BİR KUR'ÂN KAVRAMI OLARAK "TEBERRUCU'L-CÂHİLİYE" "Teberrucu'l-Jahiliyya" as a Concept of the Qur'an

İdris Sami SÜMER

Dr. Öğr. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
(Kur'ân'ı-Kerîm Okuma ve Kıraat)
sami-sumer75@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9409-564X>

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Geliş Tarihi: 07.05.2023
Accepted / Kabul Tarihi: 21.06.2023
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2023
Pages / Sayfa: 58-76

Plagiarism / İntihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Öz: Câhiliye kavramı Kur'ân'da dört yerde kullanılmıştır. Mushaf tertip sırasına göre Âl-i İmrân suresinde “zannu'l-câhiliye”, Mâide Suresinde “hukmu'l-câhiliye”, Ahzâb suresinde “teberrucu'l-câhiliye” ve Fetih suresinde “hamiyyetu'l-câhiliye” kavramları, câhiliyenin temel davranış biçimlerini ifade etmeleri yönleri ile çok kapsamlı anlamları ifade etmektedir. Sebeb'i-nüzûl rivayetlerine göre Âl-i İmrân suresinde zikredilen “zannu'l-câhiliye” kavramı, münafık karakterli cahillerin Allah hakkındaki su-i zanlarını anlatırken kullanılmıştır. Mâide suresinde zikredilen “hukmu'l-câhiliye” ifadesi ise Medîne toplumundaki Yahudilerin, peygamberin hükmü yerine câhiliye dönemi hükümlerini tercih etmelerini eleştiri bağlamında ifade edilmiştir. Fetih suresinde zikredilen “hamiyyetu'l-câhiliye” kavramı ise Hudeybiye anlaşması döneminde câhiliye inat ve kibriden dolayı Müslümanları umre için bile olsa Mekke'ye sokmama gayreti gösteren müşriklerin asabî hallerini tasvir etmektedir. Makalemizde inceleme konusu yapacağımız “teberrucu'l-câhiliye” kavramı, özelde Hz. Peygamber'in eşlerinin genelde ise tüm müslümanların birtakım davranışlardan vazgeçmeleri ve bir kısım ilkeleri ise benimsemeleri amacıyla kullanılmıştır. “Teberrucu'l-câhiliye” kavramı, genel olarak “tesettür” ve kadın-erkek ilişkileri bağlamında yorumlanmış olmakla birlikte daha geniş bir anlam dünyasına sahiptir. Kavramın yer aldığı Ahzâb suresi, Hendek savaşı esnasında ve sonrasında müslüman toplumun karşılaştığı siyasî, askerî, sosyal, iktisâdi ve dinî birçok soruna çözüm getiren ayetler ile mündemiçtir. Teberrucu'l-câhiliye kavramı da bu mezkûr sorunların çözümü bağlamında birçok hikmet ve eğitim boyutu taşıyan zengin bir anlam dünyasına sahiptir. Bu sebeple makalemizde, geniş kapsamlı bu ifadenin ilk dönem müslüman toplumunda verdiği mesajlar ve günümüze dönük hikmetleri incelenerek faydaya mebni olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsîr, Ahzâb, Câhiliye, Teberruc, Teberrucu'l-Câhiliye.

Abstract: The concept of ignorance is used in four parts of the Qur'an. According to the order of the Mushaf, "mentality of igrorance" in the surah Âl-i Imran, "hukmu'l-jahiliyya" in the surah al-Mâ'ida "teberrucu'l-jahiliye" in the surah Al-Ahzab and "hamiyyetu'l" in the surah Al Fath, is the concepts that express ignorance large comprehensive meanings in terms of the basic behavior patterns of the ignorant. In accordance with the narrations of reason, the concept of "zannu'l-jahiliyya" mentioned in surah Al-i Imran was used when describing hypocritical ignorant people's misconceptions about Allah. The definition "hukmu'l-jahiliyyah" being invoked in surah -al-Mâ'ida, was expressed in the context of criticism that the Jews in the Medina society preferred the provisions of the ignorance age instead of the prophet's judgment. On the other hand, the concept of "hamiyyatu'l-jahiliyyah" mentioned in the surah al-Fath describes the nervous state of the polytheists who tried not to let Muslims into Mecca even for Umrah due to the stubbornness and arrogance of the ignorant during the Hodaybiyya agreement. The concept of "teberrucu'l-jahiliyya", which we will examine in this article, is specifically related to behaviours prophet's wives and generally all Muslims for the purpose of giving up some behaviors and adopting some principles. "Teberrucu'l-jahiliye" have being interpreted in the context of "hijab" and male-female relations in general. Together with the. faced by the Muslim community during and after the Battle of the Trench. The concept of Teberrucu'l-jahiliyya also has a rich in meaning that carries many wisdom and educational dimensions in the context of the solution of these mentioned problems. Therefore, in this article, it is aimed to be beneficial by examining the messages that extent expression gave in the first Muslim society and its wisdoms today.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Ahzâb, Jahiliyyah, Tabarroj, Tabarroj of Jahiliyyah.

Giriş

Kur'ân'ı-Kerîm'in ana hedefi, bireyi ve toplumu doğru inanca, müstakim hayata ve iki cihanda mutluluğa ulaştırmaktır. Kur'ân bu hedefi iki temel esasla inşa eder. Bunlardan birincisi selîm bilgi ikincisi ise sâlim davranıştır. Doğru bilgiyle inşa edilen güzel davranışlar, arzu edilen insanı inşa etmenin olmazsa olmaz umdeleridir. Bunun aksi olan yanlış bilgi ve kötü davranışlar ise hem dünyada hem de ahirette insanları kötü sonuçlarla karşı karşıya bırakır. Kur'ân, insanın yanlış davranışlarını küfür, şirk, nifak, zulüm, gaflet, fısk ve dalâlet gibi birçok kavram ile ifade etmiştir. Bu kavramlardan birisi de cehâlettir. Kur'ân'da farklı bağlamlarda kullanılan cehâlet kelimesi ve müştakları, temel olarak bilgisizliği ve ilkel davranışları ifade eden yönüyle öne çıkmaktadır. Ayrıca bu kelime İslam'ın bidayetinde ona büyük düşmanlık besleyen Amr b. Hişâm'ın, Ebu Cehil (cehâletin babası) olarak isimlendirilmesi ile müslüman zihninde daha derin bir anlam kazanmıştır. Çünkü İslam'ın en büyük düşmanlarından birinin İslam tarihine geçen kötü şöhreti cehâlet kelimesi ile birlikte olmuş ve bu durum kelimeye daha ürkütücü bir anlam yüklemiştir. Fakat Kur'ân'ı-Kerîm'de cehâlet kelimesi her zaman olumsuz ve kötü anlamda kullanılmamıştır. Kur'an bazen bu kelimeyi olumsuz anlamda olmamak üzere salt bilgisizlik veya bir konudan habersizlik manasında da kullanmıştır. Birçok yerde fiil kalıbında geçen kelime, dört yerde ise yapma master formunda "câhiliye" şeklinde geçmiştir. Biz bu çalışmamızda bu dört terkipten birisi olan "teberrucu'l-câhiliye" kavramını inceleme konusu yapacağız.

Araştırmalarımız neticesinde câhiliye kavramının çeşitli araştırmacılar tarafından farklı yönleri ile çalışıldığını tespit ettik.¹ Fakat bizim bu makalede inceleme konusu yapacağımız "teberrucu'l-câhiliye" kavramının müstakim bir çalışma ile incelenmediğini gördük ve kavram hakkında müstakim bir çalışmanın faydalı olacağını düşündük. Çalışmamızda öncelikle câhiliye kavramının etimolojik ve semantik yönünü inceleyeceğiz. Daha sonra "teberrucu'l-câhiliye" ifadesinin geçtiği Ahzâb suresinin indiği ortamı ve bu ifadenin sebab-i nüzul bağlamında işaret ettiği anlamı açıklamaya çalışacağız. Son olarak ise çalışmamızın konusunu teşkil eden "teberrucu'l-câhiliye" kavramına tefsir geleneğimizde verilen manaları genel hatları ile ortaya koymaya çalışacağız.

1. Kavramsal Çerçeve

1.2. Câhiliye Kelimesinin Anlam Alanı

Câhiliye kelimesi ج-ه-ج fiilinden gelmekte olup lügatte, "ilmin/bilginin eksikliği"² anlamına gelmektedir. Kelimenin "fetret" anlamı da olup bir diğer master formu olan الجبيلة "el-ceyhiletu" kelimesi "ateşin tutuşturulduğu odun" anlamına gelmektedir.³ Lisânu'l-

¹ Burhanettin Tatar, "Câhiliye Kavramı Üzerine Felsefi Notlar", *Milel ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* 13/1 (12 Ağustos 2016), 29; Levent Çavuş, "Kavramsal ve Tarihsel Açından 'Câhiliye'", *Milel ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* 13/1 (12 Ağustos 2016), 44; Ramazan Yıldırım, "Çağdaş İslami Hareketlerde Câhiliye Kavramının Sosyopolitik-İtikadi Bağlamı", *Milel ve Nihal, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* 13/1 (12 Ağustos 2016), 111; İshak Doğan, "Kur'an'da 'Câhiliyeti'l-Ülâ' İfadesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 257-281; Nebiye Şeyma Güner, *Seyyid Kutub'ta Câhiliye Kavramı ve Modernizm Eleştirisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Ramazan Altıntaş, "Seyyid Kutub'un Câhiliye Anlayışı", (31 Aralık 2009); Duran Ali Yıldırım, "Câhiliyeden İslam'a Kur'ân'ın Gerçekleştirdiği Karakter Değişimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (2019), 423-460.

² İsmail b. Ibâd, *el-Muhît fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1994), 284.

³ Ibâd, *el-Muhît fi'l-Luğa*, 284.

Arab'da; الجَهَالَة “cehâlet” isminin “bilgisizce iş yapmak” anlamına geldiği söylenmiştir.⁴ Râgıb, “cehlin” üç anlama geldiğini, bunlardan birincisinin; “nefsin (gerekli) bilgiden yoksun” olması, ikincisinin; “gerçeğe aykırı düşünce” ve üçüncüsünün “yapılması gereken şeyin zıddını yapmak” manaları olduğunu söylemiştir.⁵ İsmi fâil kalıbı olan الجَاهِل “Câhil” kelimesinin ise genel anlamda “zem” (kınama) için bazen de kınama veya yerme anlamı kastedilmeksizin kullanıldığını belirtmiştir.⁶ Kınama anlamı kastedilmeksizin kullanımı Kur'ân'ı-Kerîm'de de geçmekte olup iffetinden dolayı ihtiyacını insanlara açmayan kimselerin infak edecek kimseler tarafından bilinmemesi/tanınmaması durumunu ifade etme meyanında Bakara suresinde kullanılmıştır. **لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ** **لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْقَافًا وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ** *“Sadakalar, kendilerini Allah'ın yoluna adanmış fakirler içindir. Onlar yeryüzünde dolaşmaya (rızkılarını kazanmaya) güç yetiremezler. İffetlerinden dolayı bilmeyenler, onları zengin zanneder. Oysa onları yüzlerinden tanursunuz. Hayasızlık edip kimseden bir şey talep etmezler. Yaptığınız her hayrı Allah kesinlikle bilir.”*⁷

1.3. Teberruc Kelimesinin Anlam Alanı

Teberruc kelimesinin kökü برج “b-r-c” fiili olup sülâsî mezîd baktan mastar olarak “görünmek, yükselmek” anlamına gelmektedir. Aslı olan برج “b-r-c” fiili, “yükselerek görünen her şey” anlamına gelir denmiştir. Bu sebeple “burç” kelimesinin çoğulu olan “el-Burûc” kelimesi, yüksekliği, açıklığı ve görünür olması yönüyle yıldızlar ve gezegenler için kullanılmıştır.⁸ Aynı kökten gelen البرج “el-Berecu” kelimesi; göz bebeğinin simsiyah, beyazlığının bembeyaz ve gözün geniş/büyük olması anlamına gelir denmiştir.⁹ Burç “بُرْج” ve çoğulu “el-Burûc”; kasır, saray ve şato gibi yüksek ve gösterişli bina anlamına gelmektedir.¹⁰ Teberruc kelimesi ise; kadının zinet ve güzelliğini erkeklere açması/göstermesi, ön ve arka tarafı birleştirilmemiş (dikilmemiş) incilerle süslü çok pahalı elbise giymesi ve bitkilerin çiçeklerini açması anlamlarına gelmektedir.¹¹ Görüldüğü gibi burç ve aynı kökten gelen teberruc kelimesi, yıldızlar/gezegenler, yüksek şatafatlı evler¹² ve gösterişli elbiseler manasında yüksekliği ve görünür olmayı ifade etmektedir. Batı dillerinden Almancaya, Arapçadan geçtiği düşünülen “berg” kelimesi de “Erhebung” “yükselme” anlamıyla “dağ” anlamına gelmektedir.¹³ İnceleme konusu yapacağımız “teberrucu'l-câhiliye” terkihi, kelime anlamlarının işaret ettiği gibi “câhiliye yükselişi/görünüşi veya tezahürü” olarak düşünülebilir.

2. Genel Olarak Câhiliye

İslam'ın temel umdesi olan Kelime-i Tevhîd cümlesi “hayır/ret” anlamındaki “لا” ile başlar. Bu, bir değerler bütünü olan İslam'ın kabul edilmesinden önce onun vazettiği ilkelerin dışında olan değerleri reddetmek anlamına gelmektedir.¹⁴ Hz. Âdem'den son peygamber Hz.

⁴ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.), "chl", 11/129.

⁵ Râgıb Isfehânî, *el-Mufredât fi ğarîbi'l Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2001), "chl", 209.

⁶ Isfehânî, "chl", 209.

⁷ el-Bakara, 2/273.

⁸ El-Hicr, 15/16.

⁹ İbn Manzûr, "brc", 2/211.

¹⁰ Isfehânî, "brc", 115.

¹¹ İbn Manzûr, "brc", 2/212.

¹² en-Nisâ, 4/78.

¹³ Duden. de. “Berg”, (Erişim. 21.04.2023). https://www.duden.de/rechtschreibung/Berg_Groszherzogtum.

¹⁴ Burada reddetmekten kastımız, İslam'ın ruhuna uygun olmayan her davranıştır. İslam'ın prensiplerine uygun olan davranışlar câhiliye döneminde olsa bile İslam onları reddetmemiş ve olduğu gibi kabul etmiştir. Zira

Muhammed'e (s.a.v.) kadar gönderilen tüm peygamberler, Allah'ın insanlık için razı olduğu¹⁵ tek dini tebliğ etmişlerdir.

İnsanlık tarihi bir yönüyle sapmalar tarihi de olduğu için Allah kullarına peşi sıra peygamberler göndermiştir.¹⁶ Ne var ki peygamberlerin tebliğ ettiği din, sonraki nesiller tarafından ya kısmen ya da bütünü ile tahrif edilmiş¹⁷ ve insanlık câhiliye dönemlerine girmiştir. Son peygamberin gönderildiği dönem ortamı da Kur'ân'ı-Kerîm'de câhiliye kelimesine izafe edilen bazı özel terkipler ile tanımlanmıştır.¹⁸ Peygamberin görevi de Allah'tan aldığı bilgilerle câhiliye iklimine son verip insanları aydın ve medenî bir topluma dönüştürmektir. Peygamberin bu "aydınlatıcı kimliğine/görevine" açık şekilde işaret edilmiştir. "وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا" "Ey peygamber! Seni Allah'a davet eden bir aydınlatıcı ışık olarak gönderdik."¹⁹ Bilgisizlik ve ilkesizliğin karanlık dehlizlerinde²⁰ yuvarlanan insanlık, yerlerin ve göklerin nuru olan Allah'tan²¹ gelen aydınlık kaynağı kitabın,²² peygamberin şahsında ışıldayan nuruyla aydınlanır ve cehâletin karanlığından hakikatin aydınlığına çıkar.²³ Kur'ân bazı ayetlerde cehâleti ölüme, hakikati yaşama ve aydınlığa benzetir ve cahilliğin ne büyük bir yanılısma, karanlık ve kötülük olduğunu çarpıcı bir misalle anlatır. *أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأُحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلَهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* "Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yolunu bulacak olduğu bir nur verdiğimiz kimsenin hali, hiç karanlıklarda kalmış ve karanlıktan çıkamamış bir kimsenin hali gibi olur mu? İşte kafirlere, yapmakta oldukları kötülükler böyle süslü gösterilmiştir."²⁴

Câhiliye kelimesinin aslı olan "c-h-l" fiili, Kur'ân'ı-Kerîm'de müştakları ile birlikte toplam yirmi dört yerde zikredilmiştir.²⁵ Günümüzde daha çok okuma yazma bilmemek, bilgisizlik, habersizlik²⁶ veya herhangi bir beşerî bilim dalında ihtisas sahibi olmamak gibi anlamları ile kullanılan cehâlet kelimesi, Kur'ân terminolojisinde yine bilgisizlik anlamı ekseninde dönmele beraber çok daha kapsamlı anlamlara karşılık gelmektedir.

Kur'ân literatüründe ve İslam kültüründe kavram olarak câhiliye; bilgisizlik, sefihlik, ahmaklık, bedevilik, öfke, intikam, şiddet, kural tanımamazlık, kibir, şirk, asabiyet, fahr, körü körüne davranış gibi kavramlarla tanımlanmıştır.²⁷ Bazı cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinde de "kötülük yapana misliyle veya daha ziyadesiyle kötülük yapmak" olarak kullanılmıştır.

İslam'ın amacı ne varsa yıkmak değil kötü olanı reddetmektir. Zaten hangi dönem olursa olsun iyi olan her şey İslam'dır. Bk. Hacı Mehmet Altuntaş, *Câhiliye Çağmıdan Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Kan Davası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 1.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/85.

¹⁶ el-Mü'minûn, 23/44.

¹⁷ el-Fâtır, 35/32.

¹⁸ Kur'ân'ı-Kerîm'de bu durum için kullanılan terkipler şunlardır. "Zannu'l-Câhiliye", Âl-i İmrân, 3/154; "Hukmu'l-Câhiliye", el-Mâide, 5/50; "Hamıyyetu'l-Câhiliye", el-Fetih, 48/26.

¹⁹ el-Ahzâb, 46.

²⁰ en-Nûr, 24/40.

²¹ en-Nûr, 24/35.

²² en-Nisâ, 4/174;

²³ el-Bakara, 2/257.

²⁴ el-En'âm, 6/122.

²⁵ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1996). "chl", 225,226.

²⁶ Kubbealtı Lügati, "Cehâlet", (Erişim 29.04.2023).

²⁷ Geniş bilgi için Bk. Mustafa Fayda, "Câhiliye", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 17-19.

Mesela Muallaka şairlerinden Amr b. Kulsûm et-Taglibî'nin (ö.600) ünlü Muallaka'sında geçen şu beyit, cahiliyenin şiddet kültürüne ve aşırı intikamcılığına bir örnektir.

أَلَا لَا يَجْهَلُنَّ أَحَدٌ عَلَيْنَا فَتَجْهَلُ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَ

"Uyarıyorum, hiç kimse bize karşı cahillik (sefihlik) yapmasın.

Aksi halde biz de cahillik yapanların cehlinden (sehihliğinden) daha üstününü yaparız"²⁸

En genel anlamıyla İslam öncesi Arapların sosyal, siyasal ve kültürel yaşamlarının tanımını ifade eden câhiliye kavramı, salt bilgisizlikten ziyade bilgisizlikten kaynaklanan davranış biçimlerini tanımlaması yönüyle oldukça köklü ve kapsamlı bir anlam dünyasına sahiptir. Bu sebeple câhiliye kelimesinin zıddı olarak ilim kavramının yanı sıra "hilm" kavramı da kullanılmıştır. Bu anlamından yola çıkan Goldziher gibi bazı müsteşrikler, câhiliye kavramının "barbarlık" anlamına geldiğini söylemişlerdir.²⁹ Buna göre; "metanet, güç, fizikî bütünlük ve sağlık, teennî, sükûnet, bağışlama, yumuşak huyluluk, ahlâk ve karakter sağlamlığı, fazla duygusal olmama, ihtiyat ve ılımlılık" gibi anlamlara gelen "hilm" kavramı "medenî insanı" tanımlarken bunların zıddı davranışları sergileyen kimseler ise "barbar insan" olarak cahil kelimesi ile, toplumları "ehlu-l câhiliye" (câhiliye ehli) ve dönemleri de "asru'l-câhiliye" kavramıyla tanımlanmıştır.³⁰

Kur'ân'ı-Kerîm'deki "zannu'l-câhiliye", "hukmu'l-câhiliye", "teberrucu'l-câhiliye" ve "hamiyyetu'l-câhiliye" tanımlamaları, câhiliyenin bir "dönem veya zamana" ait olduğunu göstermekten ziyade "davranış ve tavır" tanımlaması olduğuna işaret etmektedir. Yani câhiliye olgusu sadece İslam öncesi Arapları tanımlayan bir durum olmayıp hemen her dönem ortaya çıkabilecek bir yaşam biçimi olarak gözükmektedir. Bu sebeple Kur'ân'da geçen "cahiliyyetu'l-ulâ"³¹ ifadesinin karşılık bulduğu dönem ile ilgili geniş tartışmalar yapılmıştır.³²

Kanaatimizce câhiliye döneminin sadece İslam öncesi Arapların dönemi ile sınırlandırılması bu kavramın ilk anlamının karşılığı olan genel bilgi ve kültür perspektifinden değerlendirmelere dayanmaktadır.³³ Yani o dönemin Araplarının gerek okur yazarlık oranının düşük olması iddiası³⁴ gerekse çağdaşları olan toplumlara göre dönemin bilgi düzeyinin ve kültürün altında görülmesi, "câhiliye dönemi etiketinin" üzerlerine yapışmasına neden olmuştur. Fakat yukarıda izah ettiğimiz gibi Kur'ân, câhiliye olgusuna sadece bu pencereden bakmamaktadır. Zira o dönemin Arapları, her ne kadar komşuları olan Bizans ve Sasani toplumları gibi medenî! bir toplum inşa edemeseler de onların da birçok beşerî bilim alanlarında kendilerine göre ileride olduğu alanlar vardır. Mesela nesep bilgisine olan hakimiyetleri, şifahî edebiyatta gelişmeleri, coğrafya ve savaş bilgilerinde kendi dönemlerine göre ileri düzeyde olmaları onların gelişmiş olduğu beşerî ihtisas dalları olarak değerlendirilmektedir.³⁵ Ayrıca Mekke gibi asırlardır ticaret ve dini hayatın merkezi olan bir

²⁸ Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-muallakât'i-sab'* (Dâr'u-İhyâi't-Turâs'i-Arabiyyî, 2002), 226.

²⁹ Fayda, "Câhiliye", 17-19.

³⁰ Fayda, "Câhiliye", 17-19.

³¹ el-Ahzâb, 33/33.

³² Geniş bilgi için Bk. Doğan, "Câhiliyeti'l-Ûlâ", 1.

³³ Çavuş, "Kavramsal ve Tarihsel Açısından 'Câhiliye'", 44-69.

³⁴ M. Hanefi Palabıyık, *Hiz. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti* (İstanbul: Siyer Yay, 2015), 27.

³⁵ Ahmet Önkal, "Araplarda Ensab İlmi ve İslam Tarihi Açısından Önemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1990), 120.

şehrin çevresinde³⁶ bulunmaları ve çeşitli ülkelerle uluslararası ticaret yapmaları³⁷ dönemlerindeki bilgi ve kültürden bütünüyle kopuk olmadıklarına işaret eder.

Fakat bu durum onların İslam öncesi câhiliye hayatı yaşadıkları gerçeğini değiştirmez. Zira İslam'a göre câhiliye, birey veya toplumun edebiyat, hesap, fen, coğrafya, iktisat vb. alanlarda bilgisiz olması anlamına gelmemektedir. Zira toplumların yaşadığı çağlarda bu tür bilgiler genel olarak doğal seyrinde gelişir ve kısmen toplumdan topluma değişkenlik gösterebilir. Mesela içinde yaşadığımız yüzyılda insanlık, iletişim, ulaşım ve teknolojik alanlarda belki de eşi benzeri görülmemiş ilerlemeler sağlamış olabilir. Fakat bu teknolojik ilerlemeler insanlığı, merhamet, şefkat, adalet, yardımlaşma ve fedakârlık gibi câhiliyenin zıddı olan esas medenî ilkelerde ileri taşımış mıdır konusu oldukça tartışma götürür. Eğer medenilikten kasıt bir çağın insanların beşerî bilim dallarında ilerlemesi ise bu çağ tarihin en medenî dönemi olarak görülebilir. Yok eğer medenî ve barbar değerlendirmesi insanî değerlerin gelişmişliğine göre addedilecekse çağımızın medenî kimliğinin önceki dönemlerden ileride olduğunu iddia etmek fiziki gelişmişliğini ileri sürmek kadar kolay değildir. Zira bütün teknolojik gelişmelerinin yanı sıra câhiliye dönemlerinin en bariz işaretleri olan terör, cinayet, saldırganlık, işgal, sömürü ve savaşlar da bu çağın baskın karakteri olarak ortada durmaktadır. Nitekim İstiklal marşı şairimiz Mehmet Âkif Ersoy, câhiliyenin bu vahşi yüzünü, İslam öncesi cahiliyenin genel atmosferini izah eden şu veciz beytiyle tanımlamıştır.

Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta;

Dişsiz mi bir insan, onu kardeşi yerdî!³⁸

Câhiliye kavramına Kur'ân'ın yüklemiş olduğu anlam da toplumun fen ve sosyal bilimlerdeki gelişmişliğini kastetmemektedir. Kur'ân'da türevleri ile birlikte yirmi dört yerde geçen câhiliye kelimesi genel manada bireysel ve toplumsal davranışların erdemsizliğine dönük eleştiriler olarak gözükmektedir.³⁹ Kavram Kur'ân'da zikredildiği yerlerde; Allah'tan başkasına kulluk,⁴⁰ gerçeğe karşı sert duruş ve inat,⁴¹ mevcut yanı sıra kararlılık, gelişme ve ilerlemeye kapalı olma,⁴² cinsel sapkınlık,⁴³ hakikatini bilmediği bir konuda ısrarcı olmak,⁴⁴ kötülüğe meyl,⁴⁵ şiddetli kıskançlık ve kumpas kurma,⁴⁶ insanlara sataşma,⁴⁷ sorumluluk almama ve aşırı bencillik,⁴⁸ evrensel ve gerçek hükmü/doğruyu kabul etmeme⁴⁹ ve fanatizm

³⁶ el-En'âm, 6/92.

³⁷ Kureyş, 106/1-2.

³⁸ Mehmet Akif Ersoy, "Safahat - Bir Gece", *Dijital Safahat* (Erişim 29 Nisan 2023).

³⁹ Hz. Peygamberin risaletten önce bir kısım insanlarla tesis etmiş olduğu özellikle ezilenleri korumaya dönük "Hilfü'l-Fudul" (Erdemliler Cemiyeti) de câhiliye ortamının neye tekabül ettiğine işaret eden bir oluşumdur denilebilir. "Hilfü'l-Fudul" için Bk. Muhammed Hamidullah, "Hilfü'l-Fudul", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/31-32.

⁴⁰ ez-Zümer, 39/64.

⁴¹ el-En'âm, 6/111; 199; Hud, 11/24, 34; el-Ahkâf, 46/23.

⁴² el-A'râf, 7/138;

⁴³ en-Neml, 27/55.

⁴⁴ Hûd, 11/46.

⁴⁵ Yûsuf, 12/33.

⁴⁶ Yûsuf, 12/89.

⁴⁷ el-Furkân, 25/63; Kasas, 28/55.

⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/154.

⁴⁹ el-Mâide, 5/50.

kaynaklı savruklu, asabiyet ve saldırganlık⁵⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu davranışların bilimsel gelişmişlik veya geri kalmışlık ile ilgisi olmayıp tamamen birey ve toplum davranışlarının medenî kalitesi ile alakalıdır. İslam'ın câhiliye ile neyi tanımladığı, neleri reddettiği ve câhiliye hayatından kurtulmak için hangi şeyleri talep ettiği öğretileri, Habeşistan'a hicret eden ilk müslümanların Habeşistan kralı Necaşi'nin huzurunda söyledikleri şu sözlerle tarihî bir rivayet olarak aktarılmıştır. Rivayetlere göre Necaşi'nin huzurunda hicret eden müslümanlar adına konuşan Cafer b. Ebi Tâlib, kendilerinin İslam'a girmeden önce أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ "câhiliye ehli" olduklarını, putlara taptıklarını, ölmüş hayvan eti yediklerini, hemen her kötülüğü işlediklerini, akrabalık/komşuluk hukukuna riayet etmediklerini ve kuvvetli olanın zayıf olanı ezdiğini söyleyerek⁵¹ câhiliyenin genel bir tarifini yapmıştır. Buna göre câhiliye bir dönemin sorunu olmayıp her dönemin sorunudur. Cehâlette ilim ve fende geri kalmışlık değil, ahlak, erdem ve güzel davranışlarda geri kalmışlık anlamına gelmektedir.

İnceleme konusu yapmış olduğumuz "teberrucu'l-câhiliye" kavramı da bu anlamda kapsamlı bir câhiliye davranışına tekabül etmektedir.

3. "Teberrucu'l-Câhiliye" (Câhiliye Teberrucu)

Çalışmamızın kavram bölümünde işaret ettiğimiz gibi teberruc; görünme, yükselme gibi anlamlara gelirken, câhiliye; bilgisizlikten kaynaklı erdemsiz davranışlara tekabül etmektedir. Buna göre terkinin anlamı, "cahilce davranışın ortaya çıkması, görünmesi" anlamına gelmektedir denilebilir. Bu iki kelimenin izafetiyle (tamlaması) ile oluşan "teberrucu'l-câhiliye" kavramı Kur'ân'ı-Kerîm'de sadece bir yerde geçmektedir. وَقُرْآنَ فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتَيْنَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا "Evlerinizde vakarlı olun. Önceki câhiliye dönemi kadınları gibi teberructa bulunmayın. Namazı ikam edin, zekâtı verin, Allah ve Resûlüne itaat edin. Ey ev halkı! Allah, sizden ancak günahları gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor."⁵²

"Teberrucu'l-Câhiliye" kavramının anlam dünyasını bir bütünlük içinde anlayabilmek için kavramın geçtiği Ahzâb suresini ve indiği ortamı göz önüne almak gerekir. Bu sebeple Ahzâb suresi ve indiği dönemin sosyo-politik ve ekonomik ortamı hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Medeni surelerden⁵³ birisi olan Ahzâb suresi, itikadî, siyasî, hukukî, sosyal ve ahlakî birçok konuya düzenlemeler getiren kapsamlı bir muhtevaya sahiptir. Mevdûdi'ye (v. 1979) göre, Uhud savaşından Hendek savaşı sonrasına kadar biriken siyasî, sosyal ve ekonomik sorunlara dönemselsel olarak çözümler getiren Ahzâb suresi ayetleri, sonradan bir bütünlük içinde bir araya getirilmiştir.⁵⁴ Derveze "surenin, nüzul ortamı ve bölümlerinin bir araya

⁵⁰ el-Fetih, 48/26.

⁵¹ Abdülmelik b. Eyyub İbn Hişam, *es-Sîratu'n-nebeviyyet'u li-İbn Hişam*, thk. Mustafa Saka ve diğerleri (Mısır: Şeriket'u Mektebet'u ve Matbaat'u Mustafa el- Bâbî el Halebî ve Evlâduhû, 1955), 1/336.

⁵² el-Ahzâb, 33/33.

⁵³ Ebu'l-Hasen Süleyman b. Mukâtil, *Tefsîr'u Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beirut: Dâr'u-İhyai't-Turâs, 1423), 3/467; Muhammed b. Cerir Taberî b. Yezîd el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vili' âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Dâr'u Hicrî li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't- Tevzîi ve'l-İlan, 2001), 19/5.

⁵⁴ Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri (İstanbul: İnsan Yay., 1991), 371-385.

getirilmesi hususunda yapılan araştırmalara göre ayetlerin değişik zaman dilimlerinde ve uzun aralıklarla indirildiği ve sonra ayetlerin aralarının birleştirildiğini” söylemiştir.⁵⁵

Müfessirlerin ifade ettiği gibi dönemsel şartların icabında kısım kısım nazil olan Ahzâb suresi, müslüman toplumun adeta varlık yokluk mücadelesi verdiği bir dönemin çeşitli sorunlarını düzenleyen bir muhtevaya sahiptir. Seyyid Kutub (v. 1966), “Müslüman toplumun hayatından kesitlerin yer aldığı bu surenin işaret ettiği dönemin özel bir öneme sahip olduğunu, toplum ve devlet yaşamında müslüman kişilik belirtilerinin görülür konuma geldiğini ve bu sürecin ancak Mekke fethi sonrası tamamlandığını” söylemiştir.⁵⁶

İnceleme konusu yapmış olduğumuz “teberrucu'l-câhiliye” kavramı da Hendek Savaşı ve Beni Kureyza Gazvesi sonrası Medine toplumunun lideri olan Allah resulünün karşılaşmış olduğu ekonomik, siyasî ve ailevî birtakım sıkıntıların çözümü kapsamında indirilen dokuz ve otuz beşinci ayet grubu içinde⁵⁷ yer almaktadır.

Hicretin beşinci yılının Şevvâl ayında, Hicaz bölgesinin büyük kabileleri; Kureyş, Gatafân, Fezâre, Esedoğulları ve Süleymoğulları birlik oluşturarak Medine'yi kuşatma altına almışlardır. Ayrıca Hicretin hemen akabinde Medine Vesikası⁵⁸ çerçevesinde kendileri ile ortak vatan anlaşması yapılan güçlü Yahudi kabileleri de ahitlerinden dönmüş ve Medine'yi işgale gelen düşman kuvvetlerle iş birliği yapmışlardır. İlaveten İslam toplumu içindeki münafıkların içerden ihanetleri, Hz. Peygamber'i ve müslümanları çok zor durumda bırakmıştır.⁵⁹

Tüm bu olumsuz şartların yanında Hz. Peygamber ve müslümanların karşı karşıya olduğu ekonomik sıkıntılar da bir takım olumsuz hadiselerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle ekonomik sıkıntılardan en fazla etkilenen Hz. Peygamber'in hane halkı ve eşleri ondan birtakım ekonomik taleplerde bulunmuşlardır. Bu talepler ve neden olduğu olumsuz durumlar, Hendek Savaşı ve Beni Kureyza sorununun çözülmesinden sonra vahiy rehberliğinde çözülmüştür.

Hendek savaşı ve Beni Kureyza probleminin çözülmesi sonrası Ahzâb Suresinin 28. ayetinden 35. ayetine kadar olan bölümü inmiştir.⁶⁰ Bu ayet grubunda yirmi sekizinci ayette Hz. Peygamber'in eşlerine ekonomik olarak karşı karşıya kaldıkları sıkıntılara devlet başkanı ve nebinin eşi olmaları yönüyle dirençli olmaları ihtarı yapılmıştır. Otuzuncu ayette câhiliye adetleri kaynaklı erdemsiz hareketlerde (fahşâ) bulunmamaları yönünde sert bir uyarı yapılmıştır. Otuz ikinci ayette nebi eşleri olarak konumlarının hassasiyetine dikkat çekilerek hal ve tavırlarına dikkat etmeleri emredilmiştir. Otuz üçüncü ayette ise ev hayatlarında da vakarlı olmaları, “teberrucu'l-câhiliye” göstergesi olan davranışlardan kaçınmaları, namazı ikame etmeleri, zekâtı vermeleri, Allah'a ve elçisine itaat etmeleri istenmiştir.

Bu ayet grubunda iki defa nebinin eşlerinin konumlarına dikkat çekilmesi, kötülük ve iyiliklerine kat kat karşılık verileceği tehdit ve müjdesi, son peygamberin ve Medine İslam toplumunun devlet başkanının ailesini koruma altına almak ve her taraftan düşmanların

⁵⁵ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-hadîs* (Kahire: , Dâr'u İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1983), 7/345.

⁵⁶ Seyyid Kutub, *Fi-Zılâli'l-Kur'ân*, çev. Yakub ve diğerleri Çiçek (İstanbul: Emir, 1994), 9/260.

⁵⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, 384.

⁵⁸ Mustafa Özkan, “Medîne Vesikası”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019). 212-215.

⁵⁹ Muhammed Hamidullah, “Hendek Gazvesi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 17/194-195.

⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîm*, 384.

saldırdığı bir ortamda muhkem bir aile yapısı oluşturmak amacı gütmektedir. Çünkü nebinin ailesine dönük kötü niyetli girişimler sadece bir aileye zarar vermeyecektir. Aksine nebinin ve ailesinin nezdinde İslam davetine ve müslüman topluma da olumsuz yönde ciddi etkileri olacaktır. Bu sebeple peygamber eşlerine yapılan uyarılar oldukça sert tonda olmuştur. Onların aileyi korumaları ve düşmanlık besleyenlere davranışları ile koz vermemeleri oldukça önemlidir. Bu ilkeler her aile için geçerli olmakla beraber temsil makamında olan kimselerin aile üyeleri için daha da nazik bir durum içermektedir.

Zikredilen bu ayetlerde merkezî tema, nebinin ev ortamındaki ekonomik durumu, eşlerinin bu durumdan şiddetli etkilenmeleri ve bu hâlin sebep olduğu sıkıntılardır. Çünkü, dünya hayatının süsünü istemek, peygambere karşı “fahşâ” (kötülük ve isyan) yapmak eleştirilirken Allah ve resulünün emirlerine tabi olmanın güzel rızıkla ödüllendirileceği müjdesi verilmiştir. Yine nebinin ve devlet başkanının evini temsil etmeleri yönüyle aile ortamında da vakarlı olmaları emredilmiştir.

Toplam sekiz ayetten oluşan bu ayet grubundan, sonraki dönemlerde müslüman toplumun sosyal hayatını etkileyen birçok ilke çıkarılmıştır. Fakat bu ilkeler genel olarak müslüman kadınların sosyal hayatta “cinsiyetlerinden” kaynaklanan bir sınırlamaya tabi tutulmaları çerçevesinde ele alınmış gözükmektedir. Bunda ayetlerde geçen ifadelerin yorum tercihleri etkili olmuştur denilebilir. Mesela otuzuncu ayette geçen “sizden kim açık bir çirkinlikte (fahşâ) bulunursa, onun azabı iki kat olarak arttırılır” ifadesindeki “fahşâ” kelimesi, bazı tefsir kaynaklarında maalesef “zina” olarak yorumlanmıştır.⁶¹ Halbuki ayetin bağlamında açık şekilde görünen sorun Hz. Peygamber’in eşlerinin hâşâ herhangi bir zina ihtimali değildir. Nitekim Hz. Aişe hariç kaynaklarda peygamberin eşlerinin bu tür bir ithamla itham edilmeleri de söz konusu değildir. Ümmü'l-Mü'minîn Hz. Aişe'ye atılan iftira ise bizzat vahiyle reddedilmiştir.⁶² Bu ayetteki “fahşâ” kelimesi, ayet grubundaki bağlamın ifade ettiği üzere Hz. Peygamber'in eşlerinin çektikleri ekonomik sıkıntılar kaynaklı sorunlardır. Nitekim birçok müfessir de buna işaret etmiş ve “fahşâ” ifadesini “şiddetli geçimsizlik, peygambere eziyet ve isyan” gibi anlamlarda yorumlamışlardır.⁶³ Fakat konuyu bu noktadan daha ziyade “cinsellik” üzerinden yorumlamak ayet grubundaki diğer kavramlara da sirayet etmiştir. İncelemekte olduğumuz “teberrucu'l-câhiliye kavramı da bu yorum tercihinden etkilenmiştir.

Son dönem müfessirlerinden İbn Âşûr (v. 1973), meseleyi oldukça vâzıh bir şekilde açıklamış ve bu ayette geçen “fahşâ” ifadesinin “isyan ve başkaldırı” anlamına geldiğini

⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 19/90; 4 Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed Mâverdî, *Tefsîru'l-Mâverdî (en-Nuket'u ve'l-Uyûn)*, thk. Es-Seyyid ibn-i Abdulkaksûd Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 4/397; Ebu Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Dercu'd-Dureri fi Tefsîri'l-Âyi ve's-Suver*, thk. Velîd b. Ahmed b. Sâlih ve İyâd Abdullatif el-Gîsî (Britanya: Mecelletu'l-Hikmeti, 1408), 3/1408; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Kurtûbî, *el-Câmi'u li-Ahikâmi'l-Kurân*, thk. Ahmed el-Berdûnî (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 14/174; Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâr'u İhyâi't- Turâsi'l- Arabî, 1999), 25/166.

⁶² en-Nûr, 24/11,13.

⁶³ Cemâluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1422), 3/461; Ebû Muhammed Abdullhak b. Gâlib b. Abdurrahman İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîr-i Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 4/381; Ebû Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ûd Beğavî, *Meâlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdi (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 4/347; Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kurân*, thk. Yasir b. İbrahim Ganîm b. Abbâs Ganîm (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 4/278; Mahmud b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakâik-i gavâmidi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 3/535.

söylemiştir. İbn Âşûr, Kur'an'da geçen 'fahşâ' kelimesinin ma'rife (el takılı) kullanıldığı zaman zina anlamına geldiğini nekre kullanıldığında ise zina harici bilinen günahlar manasında olduğunu söylemiştir.⁶⁴ Hz. Peygamber'in eşlerine uyarı yapılan Ahzâb otuzuncu ayette de kelime nekre kullanılmış olup zina ihtimalini kastetmemektedir. Çünkü müminlerin anneleri konumunda olan peygamber eşleri asla böyle bir dedikodu ile karşı karşıya kalmamışlar ve kimse onları bu hususta itham edememiştir. Dolayısıyla ayette zikredilen "fahşâ" ifadesi, bağlamın da işaret ettiği üzere ekonomik sıkıntılar kaynaklı birtakım davranışlardır.

Hendek savaşında ahitlerine uymadıkları için savaş sonrası hakem kararı ile yurtlarından sürülen ve mallarına el konulan Benî Kureyza kabilesinden yüklü miktarda kalan ganimet malları, Hz. Peygamber tarafından Enfâl suresi kırk birinci ayetin emrettiği şekilde yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara dağıtılmıştır. Ekonomik yönden zor şartlar altında yaşayan Hz. Peygamber'in eşleri, dağıtılan bu ganimetler ile refah elde eden müslüman toplumun bireyleri gibi mevcut refaktan pay almak istemişlerdir.⁶⁵ Fakat imkansızlıktan ziyade bilinçli olarak züht hayatını tercih eden Hz. Peygamber, müslüman ailelere sunduğu geniş imkanları kendi ailesine vermediği için hanımları tarafından ara ara tarizlere uğratılmıştır. Onların bu tariz ve eziyetleri bu ayette 'fahşâ' kelimesi ile ifade edilmiştir. Ayetlerin bağlam anlamı da konunun cinsel günahlar ile ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

Bu ayet grubunda cinsellik merkezli yorumlanan bir diğer ayette otuz ikinci ayettir. " يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا " *Ey peygamber kadınları! Takvalı olmak kaydıyla, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Bu nedenle sözü eğip bükerek söylemeyin, zira kalbinde maraz olan bundan yanlış şeyler umar. Siz vakarlı şekilde konuşun.*"⁶⁶ Birçok Türkçe mealde bu ayette geçen بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ ifadesi, sözü yumuşatmak, edalı ve ince konuşmak gibi anlamlarla çevrilmiştir. Ayrıca ayetin metninde yer almadığı halde "yabancı erkekler", "namahrem erkekler" gibi ilaveler de yapılmıştır.⁶⁷ Bu ilaveler kanaatimizce kasıtlı olmasa da bir itham içermektedir. Zira şu şekilde konuşmayın denildiğinde ifadenin direkt kadın-erkek muhaveresine çevrilmesi bir ön düşüncenin metne dayatılmasıdır. Bu yorumlar, aynen otuzuncu ayetteki "fahşâ" kelimesi gibi bu ifadenin de cinsellik merkezli bir okumaya tabi tutulduğunu göstermektedir. Klasik tefsir kaynaklarında da genel olarak bu anlam tercih edilmiştir. (خ-ض-ع) fiilinden gelen الْخُضُوع kelimesi, Lisânu'l-Arab'da "tevazu, düşkünlük ve alçalma" olarak verilmiştir.⁶⁸ Bu anlama göre ayetteki ifade, "sözün düşüğünü konuşmayın" veya "konuşurken düzgün konuşun" gibi anlamlara gelmektedir. Ayette geçen فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ "kalbinde hastalık olan kimse" ifadesi ilk dönem tefsir kaynaklarında "nifak" olarak yorumlanmıştır.⁶⁹ Taberî, bu ayetteki "maraz" kelimesini "zafiyet" olarak yorumlamış, kelimenin itikadi şeyler kastedildiğinde nifak, bunun dışında "kötülüğü (fuhşu) arzulamak" anlamına geldiğini söylemiştir.⁷⁰ "Kalbinde hastalık olan" ifadesinin müzekker tekil sîgada gelmesi, bir erkeği ya da tüm erkekleri kastetmediği aksine muhatap olunan kadın erkek

⁶⁴ Muhammed Tahir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyyet'u li'n-Neşr, 1984), 21/319.

⁶⁵ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 7/372.

⁶⁶ el-Ahzâb, 33/32.

⁶⁷ el-Ahzâb, 33/32. Bk. <https://www.kuranmealı.com/AyetKarsilastirma.php?sure=33&ayet=32>. (Erişim 24.04.2023).

⁶⁸ İbn Manzûr, "hza", 8/73.

⁶⁹ Ebu Bekir Abdurrezâk b. Hümâm es-Sanânî, *Tefsîr'u- Abdurrezâk*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 37.

⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 258.

herkese şamil olduğunu göstermektedir. Zira Arap dilinde genele ifade müzekker gâib sîgasında kullanılır. Dolayısıyla burada geçen “kalbinde hastalık vardır” ifadesi kötü niyetli her erkek ve kadına işaret etmektedir. Buna göre bu ayette peygamber eşlerine konuşmalarında dikkatli olmaları ve konuşmalarının hem kendilerine hem de nebiye zarar vermeyecek içerik ve tarzda olması gerektiğine dair emirler verilmiştir. Zira İslam'a ve peygambere karşı tetikte bekleyen hastalıklı tipler, nebi eşlerinin konuşmalarını provoke edip bunu her alanda kullanabilirler. Kanaatimizce bu ayette de konu cinsellikten daha ziyade peygamber ailesinin özel sorunlarını veya tercihlerini provoke etmek isteyenlere karşı tedbir olduğu yönündedir. Zira müminlerin annelerinin yabancı erkeklerle konuşurken cinselliği ima eden davranışlar göstermeyecekleri her akli başında insanın teslim edeceği bir gerçekliktir. Buna göre bu ayette zikredilen *فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ* “sözün düşüğünü konuşmayın” ifadesi, peygamberin ve Medine toplum liderinin eşi olarak, O'nun davasına, misyonuna ve görevine zarar getirecek konuşmalar yapmayın anlamına gelmektedir denilebilir.

Bu ayet grubundaki otuz üçüncü ayette geçen *وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ* “evlerinizde oturun veya vakarlı olun” ifadesi, “teberrucu'l-câhiliye” ifadesinden hemen önceki ifadelerdir. Evlerinizde oturun ifadesine verilen anlam “teberrucu'l-câhiliye” terkinin anlamını etkilemiştir. Peki *وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ* ifadesi tam olarak ne anlama gelmektedir? İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleyman bu ifadeyi, “ziynet yerleriniz gözükecek şekilde baş örtüsünü almadan evden çıkmayın” olarak yorumlamıştır.⁷¹ Taberî, *وَقَرْنَ* kelimesinin kıraatinde ihtilaf edildiğini, Medine kâriyelerinin çoğunluğunun ve bazı Kûfe kâriyelerinin bu kelimeyi ق (kâf'ın) fethası ile okuduğunu ve bu okuyuşun “evlerinizde oturun” anlamına geldiğini söylemiştir. Kûfe ve Basra kıraat ekolünün çoğunluğunun ise ق (kâf'ın) esresi ile okuduğunu ve bu okuyuşa göre, “evlerinizde de vakarlı ve sakin olun” anlamına geldiğini ve bu kıraatin de kendisine göre daha doğru olduğunu söylemiştir.⁷² Zeccâc (ö. 311/923) da tıpkı Taberî gibi ق (kâf'ın) kesresi ile okumanın daha evla olduğunu ve burada kastedilen anlamın “vakar” olduğunu ifade etmiştir.⁷³ Beğavî (ö. 516/1122) de aynı görüştedir.⁷⁴

İbn Âşûr, bu kelimenin okunuşu ile ilgili kıraat ihtilaflarını aktardıktan sonra evlerinizde oturun anlamının vakarlı olun anlamına geldiğini belirtmiş ve bu ifadenin evlere hapis anlamında olmadığını ifade etmek üzere peygamber eşlerinin ihtiyaç duyduklarında dışarıya çıktıklarını, hac ve gazveler için de evlerinden ayrıldıklarını söylemiştir.⁷⁵ Bazı yorumcuların bu ifadeyi evlerinizde oturun şeklinde anlamasından kaynaklanan “kadının yeri evidir” görüşü ise kanaatimizce haksız bir tutumdur. Zira ayette kastedilen kadınların evlere hapsedilmesi ve bütünüyle sosyal hayattan ve iş yaşamından izole edilmesi değildir.⁷⁶

⁷¹ Mukâtil, *Tefsîr'u Mukâtil*, 3/488.

⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 3/259.

⁷³ Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc, *Me'âni'l-Kurân ve irâbuhû*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelbi (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 4/225.

⁷⁴ Beğavî, *Meâlîmu't-Tenzîl*, 6/349.

⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 22/11.

⁷⁶ “Evlerinizde oturun yorumu” tercih edilirse bu oturmanın boyutunun nasıl olacağı keyfileşebilir. Subjektif dini yorumlar ve yerel kültürel algılar kadınların evlerde oturma şartlarını ağırlaştırabilir. Tarih boyunca ailenin geçimi hususunda çoğu zaman tarlada, bağda, bahçede ve günümüzde fabrikalarda, devlet dairelerinde çalışan milyonlarca müslüman kadın vardır. Bu insanlara evlerinizde oturun, sadece zaruri şartlarda dışarı çıkın demek toplumsal ve ekonomik olarak birçok sorunu da ortaya çıkaracaktır. Nitekim bu sorunun farkında olan bazı aydın ve ilim adamları, ilgili ayetin evveleminde Hz. Peygamberin eşlerine dönük bir emir olduğunu ama mümin kadınların da onları örnek almalarının uygun olduğunu belirterek çözümsel bir yorum tercih etmişlerdir. Fakat yukarıda zikrettiğimiz gibi *وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ* ifadesi sadece evlerinizde oturun anlamına gelmemektedir. Ayet “vegırne” kıraati ile evlerinizde vakarlı olun anlamına da gelmektedir. Ayrıca bu ifade

Ayette gerek ev hayatında gerekse sosyal hayatta konuşma ve davranışlarda maruf olan ve kişiliğe yakışır vakarın korunması emredilmiştir. Bu emirlerin özellikle Hz. Peygamber'in eşleri üzerinden verilmesi ise onların bu konularda diğer mümin kadınlardan daha dikkatli olmalarını istemiştir. Çünkü onların, eşleri Hz. Peygamber sebebi ile bilinen bilinmeyen düşmanları vardır ve düşmanlar sadece liderle savaştıkları için Onlar savaşlarında kendilerine kazanç getirebilecek her şeyi kullanırlar. Peygamber ailesi de lider ailesi olduğu için daha yoğun bir koruma altına alınmış ve dikkatli olmaları istenmiştir. Bu normal bir durumdur. Zira günümüzde de devlet başkanlarının ve yüksek bürokratların çevresinde dolaşan birçok kötü niyetli ve çıkarıcı insan vardır. Onlar çıkarlarına ulaşmak için liderlerin ve yöneticilerin eşlerine, çocuklarına ve yakın çevrelerine ulaşarak özel bilgiler alabilirler, bu bilgileri istihbârî faaliyetlerde kullanabilirler. Liderlerin eşlerine, çocuklarına veya yakınlarına kumpas kurup haksız çıkar elde edebilirler. Dolayısıyla yöneticilerin eşleri, çocukları, akrabaları ve özel dostları hal, tavır ve konuşmalarına herkesten daha fazla dikkat etmek zorundadırlar. İncelemekte olduğumuz "teberrucu'l-câhiliye" ifadesi de bu manada kullanılmış gözükmektedir. Şimdi bu kavrama verilen genel anlamları tespit edebildiğimiz kadarı ile ortaya koymaya çalışalım.

3.1. "Teberrucu'l-Câhiliye" İfadesine Verilen Anlamlar

İki kavramın izafeti ile oluşturulan "teberrucu'l-câhiliye" ifadesi, olgusal olarak bir dönemin davranış tarzını tanımlaması itibarıyla çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Fakat bu tavır sadece bir dönemin câhiliye olgusunu ifade eden tarihsel bir konu değildir. Câhiliye davranışları her dönemde ortaya çıkabilecek davranışlardır. "Teberrucu'l-Câhiliye" olgusu da kadın-erkek, yaşlı-genç, zengin-fakir, yöneten-yönetilen her kesimde görülebilir. Kapsamlı bir anlam sahası olan bu kavram, Kur'ân yorumcuları tarafından belli başlı şu anlamlarda yorumlanmıştır.

3.1.1. Vücut Güzelliğini Teşhir Etmek

"Teberrucu'l-câhiliye" ifadesi, وَلَا تَبْرَجْنَ "siz kadınlar teberruc etmeyin" müennes sigasında geldiği için doğal olarak ilk planda peygamber eşlerine dönük bir nehyden bahsedilmektedir. Birçok yorumcu bu ifadenin açılıp saçılmayın, bedensel güzelliklerinizi ifşa etmeyin anlamına geldiğini söylemiştir. İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil, bu ifadenin "başından örtüyü atmak" anlamına geldiğini⁷⁷ Abdurrezzâk ise "kadınların erkekler arasında yürümesi" anlamında olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁸ Zemahşerî (v. 538/ 1144) teberrucu, önceki toplumlardaki gibi kadının inci vb. şeylerle süslenip çıkması,⁷⁹ İbn Atıyye (v. 541/1147) zıynetli elbiseler ile yürümek,⁸⁰ İbn Âşûr ise kadının hem bedenî hem de aksesuar gibi takılarını namahremlere göstermesi olarak yorumlamışlardır. Buhari'de (ö. 256/870) geçen bir rivayete

hapsolmayı kastetmez. Nitekim son dönem müfessirlerinden Derveze, Hz. Peygamber döneminde kadınların sosyal hayattaki birçok faaliyetini zikrettikten sonra bu ayetin özellikle Hz. Peygamber'in aile ve eşlerine dönük olduğunu ifade eder. Bk. Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, 7/377- 378. Fakat, sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani değildir ilkesi gereğince bu emir tüm müslüman kadınlara da şamil edilmiştir. Sosyal hayatta, iş hayatında ve özel hayatta vakarlı olmak her insanın ve müslümanın şahsi hakkı ve ödevi olduğu için hükmün umumi veya hususi algılanmasının herhangi bir farkı yoktur. Ayet bu anlamıyla kimseyi olağan dışı şekilde evlere kapatmayı değil, herkese onurlu ve şahsiyetli şekilde yaşamayı tavsiye etmektedir. Fakat özellikle temsil makamında olan kişi ve kurumların daha dikkatli olması da emredilmiştir.

⁷⁷ Mukâtil, *Tefsîr'u Mukâtil*, 3/488.

⁷⁸ es-Sanânî, *Tefsîr'u- Abdurrezzâk*, 3/37.

⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/537.

⁸⁰ el-Endelûsî, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 4/383.

göre, câhiliye döneminde kadınların yabancı erkeklerin yanında örtünmeyip bedensel güzelliklerini gösterdikleri ve bu ayetle bunun müslüman kadınlara haram kılındığı ifade edilmiştir.⁸¹

Yorumcuların da ifade ettiği gibi câhiliye teberrucunun karşıladığı anlamlardan birisi de açılıp saçılmak ve “kişiliği ile var olmak yerine” “dişiliği ile görünmek” anlamına gelmektedir. İslam bu hususta kadınlara eğitim, çalışma, üretme ve benliğini koruma ile var olmalarını işaret etmiştir.⁸² Aksi durum kişinin gerçek kimliğini ve şahsiyetini temsil etmez. Ayrıca kişilik ve şahsiyet kalıcı olup özünde yüce değerlere sahiptir. Fakat geçici olan bedenî ziynetlerle var olmak, başkalarının onun bedeni üzerinden verdiği değere razı olmak anlamına gelmektedir. Nitekim günümüzde de çalışması, eğitimi ve üretimi ile kendi kişiliğini inşa edenler sürekli var olurken genç ve güzel dönemlerinde dişiliğini ortaya koyanlar bunların kaybolması ile değersizleştirilmekte ve görmezden gelinmektedir. Buna göre Kur'ân kadın olsun erkek olsun kişilik sahibi olunmasını ve bedenlerinin cazibesi ile sömürülmemesini tavsiye etmiştir.

3.1.2. Kişinin Maddî Gücünü ve Nüfuzunu Göstermesi

Klasik tefsir kaynaklarında “teberrucu'l-câhiliye” ifadesi çıplaklık olarak anlaşıldığı gibi bir takım “sosyal olumsuz davranışlar” olarak da değerlendirilmiştir. Taberî, bu ayette geçen “teberruc” ifadesinin “التبختر والتكسر” “yürüyüşünde kibirli ve üstten bakan” anlamında kullanıldığını söylemiştir.⁸³ Bu yorum, özellikle gelenek içinde ifadeye sonradan fazlasıyla yüklenen “salt çıplaklık” anlamından daha geniş bir anlam taşımaktadır. Çünkü ifade Hz. Peygamberin eşlerinin temsilinde geçmekte olup cinsel kimliği afişe ederek yürümek manasına uzak düşmektedir. Buna göre teberruc etmeyin emri, sosyal hayatta peygamber ve lider eşine yakışır davranışlarda bulunun anlamına gelmektedir. Zira çıplaklık ve Elmalının ifadesiyle “kırtarak”⁸⁴ yürüme gibi hafif davranışlar yönetici sınıfının aile ve çevresinde pek görünür şey değildir. Hele hele bu kişiler bir peygamberin eşleri ise bu ihtimal hiç yoktur denilebilir. Fakat kibir, kendini beğenme ve fahr gibi hususlar daha çok lider çevrelerinde ve güçlü servet sahibi kesimlerde ortaya çıkar. Kibir ve fahr ise câhiliye hayatının en güçlü güdülerindedir. Onların bu kibirlerini bariz şekilde ortaya koydukları araçların başında da bindikleri binekler, oturdukları meskenler, kullandıkları eşyalar ve süslü/pahalı elbiseler/aksesuarlar gelmektedir. Nitekim Kasas suresinde kısıp edilen meşhur zengin Kârûn'un tüm zinetlerini takınarak kavmin karşısına çıkması bu yönüyle de eleştiri konusu yapılmıştır.⁸⁵

Bu ayette zikredilen teberrucun, câhiliye kelimesi ile tamlama yapılması da teberruc ifadesinin sadece çıplaklık veya kadınsı özellikleri sergilemek anlamına gelmediğini göstermektedir. Ayette bu da yasaklanmasına rağmen asıl hedef, özel konumundan kaynaklanan üstenci tavrı engellemek gibi durmaktadır. Çünkü bu duygu insanların çoğunun

⁸¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi u's-ş-şâhih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâr'u Tavki'n-Necât, 1422/2001). “Kitâbu't-Tefsîr”, 276.

⁸² Ayette “teberrucu'l-câhiliye” ifadesinden hemen sonra peygamber eşlerine ibadetlere yönelmeleri ve Allah'ın ayetlerini öğrenmeleri emredilmiştir. Bu emir hem onlara hem de diğer mümin kadınlara, izzet ve yüceliği erdemli davranışlarda ve yaşam biçimlerinde aramaları gerektiğine dönük bir hatırlatmadır. Üstünlük ve yüceliği, süslü püslü elbiseler içinde kibirle yürümek, müstehcen davranışlar ile dikkat çekmek veya maddî imkanlar ile toplum içinde görünür olmak gibi câhiliye davranışlarında aramak reddedilmiştir.

⁸³ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 259.

⁸⁴ Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim, ts.), 6/309.

⁸⁵ el-Kasas, 28/79.

kapıldığı bir haslettir. Üstelik câhiliye ortamı birçok olgusu ile yaşanırken ve Müslümanlar bu süreci İslam'ın ilkeleri ile terbiye etme aşamasında iken câhiliyenin belirtileri her an nüksetmeye hazır haldedir. Diğer yandan “teberrucu'l-câhiliye” ifadesini sadece tesettür bağlamında değerlendirmek kanaatimizce ayetin anlam zenginliğini düşürmeye sebep olmaktadır. Zira kastedilen örtünme sağlandığında örtünen kişinin sorumluluğu tamamlanmış gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Halbuki ayetin kastettiği anlam sadece örtünme değildir. Örtünme ile beraber süslü ve gösterişli elbise giymemek, yürüyüş, duruş ve tavırlarında mutedil olmak anlamları da ayetin muhtevasında mevcuttur. Zira kibirli ve övüngeş şekilde yürümek sadece açık saçık giyinen bazı kadınlarda ortaya çıkan bir durum olamaz. Tevazu, hilm, vakar ve diğer İslamî terbiye ilkelerini benimsememiş bazı mütesettir kadınlarda da bu câhiliye davranışları görülebilir. Yani açık saçık giyinen bir kadın, kadınlık görüntüsü, lüks aksesuarları ve iç dünyasındaki kibir gibi şeylerle teberruc yaparken örtülü bir kadın da çıplaklık hariç diğer şeylerle teberruca yönelebilir.

Müfessir Endelûsî, bu ayetin yorumunda bu hususlara dikkat çekerek ayetlerin sebebi nüzulü olarak şu rivayetleri aktarmıştır. Ahzâb ordusu Medine'yi muhasaradan çekilip Rasûlüllah Benî Kureyza ve Benî Nadir oğullarının yurtlarını fethedince onları oradan çıkarmıştır. Bu fetihten sonra eşleri, Yahudilerden kalan kıymetli eşyaların kendilerine verileceğini düşünmüşler ve peygambere gelerek; Ey Allah'ın elçisi, İran hükümdarı Kisra ve Bizans kadınları, ipekli ve lüks elbiseler giyiyorlar, etraflarında hizmetçi kızlar onlara hizmet ediyorlar, biz ise yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşıyoruz demişler ve çektikleri sıkıntıları arz etmişlerdir. Ardından da Peygamber'in kendilerine, hükümdarların ve eşrafın eşlerine sunduğu imkanlar gibi imkanlar sunmasını istemişlerdir. Bunun üzerine bu ayetler inmiştir.⁸⁶

Bu sebebi nüzul rivayetlerinin ve tevatür derecesinde rivayetlerin gösterdiği gibi Hz. Peygamber, krallar gibi lükse yönelmemiş ve eşlerini de bu hayat tarzına yönlendirmiştir. Dolayısı ile “teberrucu'l-câhiliye” ifadesi sadece cinsellik ve örtünme nokta-i nazarından değerlendirilebilecek bir ifade değildir. Aksine bunları da kastetmekle beraber asıl mesaj, Kisra, Bizans ve sair hükümdarların yaşamış olduğu hayatı tercih etmemektir. Çünkü câhiliyenin en bariz göstergesi, kibir ve fahrdır.

3.1.3. Saldırganlık ve Hoyratlık Anlamı

Câhiliye kelimesinin kök anlamında mevcut olan anlamlardan birisi de cehâletten kaynaklı hoyratlık, ilkesizlik ve saldırganlık davranışlarıdır. Bu sebeple bazı yorumcular, “teberrucu'l-câhiliye” ifadesinin; fenalık yapmak, gadr etmek ve kibirlenerek sağa sola sallanarak yürüme anlamına geldiğini söylemiştir.⁸⁷ Yine bu manada gösteriş ve dikkat çekme amaçlı “sağa sola yalpalayarak yürüme” anlamına geldiği de ifade edilmiştir.⁸⁸ Bu anlamlar, Kur'an'ı-Kerîm'de farklı surelerde geçen toplum içinde yürüme ve diğer sosyal davranış adabı ile ilgili ayetlerle de uyuşmaktadır. Mesela bu yürüyüş tarzı şu ayette yasaklanmıştır. **وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا** “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsiniz.”⁸⁹ Ayrıca Lokman suresinde Hz. Lokman'ın (a.s) oğluna yapmış

⁸⁶ el-Endelûsî, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 8/471.

⁸⁷ İbnu S'aid, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, ed. ihsân Abbâs (Beyrut: Dâr'u Sadr, 1968), 8/198.

⁸⁸ Ebu Bişr el-Yemân b. Ebi'l-Yemân el-Bendenîcî, *es-Segafiyet'u fi'l-Lugati*, thk. Halîl İbrâhim el-Atıyye (Bağdat: İhyâu't-Turâsî'l-Arabiyyi, 1976), 258.

⁸⁹ el-İsrâ, 17/37.

olduğu nasihatlerde de orta ve dengeli yürüyüş tavsiye edilmiştir⁹⁰ ki teberrucu'l-câhiliye davranışının tam aksini ifade etmektedir.

Bu ayetlerde zikredilen dengeli yürüyüş ve davranma, medenî ilkelerin standartlarını belirlemektedir. Medenî insanlar, sahip oldukları güç, servet ve güzellik gibi şeyleri, diğer insanlara gösteriş yapmak için cahilce ortaya sürmezler ve bunları gösteriş konusu yapmazlar. Fakat ilmî ve medenî müktesabâtı, kazandığı servet ve elde ettiği güçten az olan insanlarda sahip oldukları her şeyi göstererek diğer insanlara karşı üstünlük kurma cehâleti vardır. Bu tür cahil kimseler bilgi, kültür, eğitim, terbiye, asalet ve zarafet gibi insanî erdemlerden uzak oldukları için hem yürüyüşlerinde hem de sosyal hayatın diğer alanlarında tam bir teberrucu'l-câhiliye (câhiliye görüntüsü) davranışları sergilerler.

Kur'ân bu davranışları yasaklamış ve inananlara gösteriş yapmadan ve zillet haline düşmeden dengeli davranmaları emrini vermiştir.⁹¹ Fakat Kur'ân'ın yürüyüş üzerinden verdiği bu terbiye sadece bununla ilgili değildir. Burada kastedilen hayatın her alanında medenî davranmak ilkesidir. Günümüz itibari ile söylersek düğün, dernek gibi eğlence ortamlarında silah kullanmak, konvoylarla yolları işgal etmek, aşırı şekilde güç gösterisi yapmak Kur'ân'ı-Kerîm'in yasaklamış olduğu teberrucu'l-câhiliye davranışları arasındadır demek mümkündür. Çünkü hepsinde kendini, servetini, gücünü gösterme, ortaya koyma, ifşa etme ve temayüz etme çabaları vardır.

‘‘Teberrucu'l-câhiliye’’ ifadesi de sahip olduğu bu geniş anlamı ile oldukça kapsamlı bir ifade olup sosyal hayattaki birçok sorunu ifade etmektedir. Kur'ân terbiyesi alan her müslüman, bu ifadenin işaret ettiği cahillikten vazgeçmeli, peygamberi ve eşlerini model almalıdır. Zaten O'nun en güzel örnek olduğunu bildiren ayette bu ayetlerin bulunduğu Ahzâb suresinde geçmektedir. ‘‘İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.’’⁹²

Sonuç

Câhiliye kavramı ve cehâlet olgusu sadece bir döneme veya bir nesle izafe edilemez. Kur'ân câhiliyenin temel kodlarını çeşitli şekillerde ortaya sermiş ve indiğı dönemden son güne kadar cehâlete karşı uyarılmış ve tüm insanları medenî olmaya davet etmiştir.

Kur'ân'ı-Kerîm'e göre câhiliye; bilgisizlik, şuarsuzluk, hoyratlık, gösteriş ve saldırganlık gibi temel ahlakî zafiyetleri ifade etmektedir. Fakat Kur'ân'da bilgisizlik olarak addedilen cehâlet, günümüzde çoğu zaman yanlış veya sınırlı anlaşıldığı gibi sadece beşerî ilim sahalarında geri kalmak anlamında kullanılmamıştır. Her ne kadar bu kelime bilgisizlik anlamına gelse de Kur'ân literatüründe somut fennî bilgilerin bilinmemesi anlamına gelmez. Kur'ân genel olarak cehâlet bilgisizliğini, birey ve toplumun sahip olması gereken erdemli davranışlardan gafil olması anlamında kullanır. Bu bağlamda Allah'tan başkasına kulluk yaparak öz değerini aşağılamak, varlığın bilgisinden ve amacından habersiz olmak, güzel ahlak ilkeleri yerine nefesine göre bir hayat sürmek, kural ve ilkeleri önemsememek, insanî duyguları uç noktalarda yaşamak, intikamcı, kinci, narsist ve egoist olmak gibi kötü hasletler Kur'ân'da cehâlet olarak belirtilmiştir. İslam, ‘‘aşiret onurunun en şiddetli şekilde korunmasına dayanan asabiyet düşüncesine, geçit vermez bir rekabet ve küçümseme ruhu ve

⁹⁰ Lokmân, 31/18

⁹¹ el-Furkân, 25/63.

⁹² el-Ahzâb, 33/21.

had safhada tutuklu bir mizacın yol açtığı tüm kaba ve ham teamüller olan cehalete⁹³ karşı çıkmış ve medeniyet yolunda büyük değişimlere rehberlik etmiştir.

Teberrucu'l-Câhiliye kavramı, Kur'an'ı-Kerim'in kullandığı özel kavramlardan birisidir. Ahzab suresinde Hz. Peygamber'in eşlerinin özelinde zikredilen bu kavram hem onlara hem de tüm insanlara belirli ahlakî erdemleri emretmiştir. İnsanlığa yakışmayan çıplaklık, gösteriş, kibir ve enaniyet gibi şeyleri de haram kılmıştır.

Kur'an'a göre bu vasıfları taşıyan kimseler, vasıfları ne olursa olsun cahil kimselerdir. Bu tür kimselerin dünya nimetlerini elde etmelerinde başarılı olmaları, büyük makam ve servet sahibi olmaları onların cahil olmadığını göstermez. Aksine güçlü insanların cehâletleri toplumlar için daha tehlikeli sonuçlar doğuran bir problemdir. Nitekim İslam'dan önce sahip olduğu dünyevî müktesebat ile halk arasında Ebu'l-Hakem (hikmetin babası) olarak bilinen Amr b. Hişam, hakikate ve erdemli davranışlara olan düşmanlığından dolayı tarihe Ebu Cehil (cehâletin babası) olarak geçmiştir. Çünkü bilgi ve donanım olarak toplumun önünde olan bu şahsın erdemli davranmaması büyük zararlara neden olmuştur.

Kaynakça

- Abdübâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1996.
- Altıntaş, Ramazan. "Seyyid Kutub'un Câhiliye Anlayışı". <https://doi.org/10.5281/ZENODO.3344078>.
- Altıntaş, Hacı Mehmet. *Cahiliye Çağından Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Kan Davası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Beğavî, Ebû Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ûd. *Meâlîmu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrezâk el-Mehdi. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.
- Bendenîcî, Ebu Bişr el-Yemân b. Ebi'l-Yemân el-. *es-Segafiyet'u fi'l-Lugati*. thk. Halîl İbrâhim el-Atıyye. Bağdat: İhyâu't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1976.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Zühre b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâr'u Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422.
- Cevzî, Cemâluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. Muhammed el-. *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrezâk el-Mehdi. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1. Basım, 1422.
- Curcânî, Ebu Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-. *Dercu'd-Dureri fi Tefsîri'l-Âyi ve's-Suver*. thk. Velîd b. Ahmed b. Sâlih ve İyâd Abdullatif el-Gîsî. Britanya: Mecelletu'l-Hikmeti, 1. Basım, 1408.
- Çavuş, Levent. "Kavramsal ve Tarihsel Açından 'Cahiliye'". *Milel ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* 13/1 (12 Ağustos 2016), 44. <https://doi.org/10.17131/milelnihal.24341>
- Derzeze, İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kahire: , Dâr'u İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1983.
- Doğan, İshak. "Kur'an'da 'Câhiliyeti'l-Ûlâ' İfadesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 257-281.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim, ts.

⁹³ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da dîni ve ahlâkî kavramlar*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Pınar Yay, 2003), 75.

Endelûsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib b. Abdurrahman İbn Atıyye el-. *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîr-i Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdusselam Abduşşafi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422.

Ersoy, Mehmet Akif. "Safahat - Bir Gece". *Dijital Safahat*. Erişim 29 Nisan 2023. <https://safahat.diyaret.gov.tr/PoemDetail.aspx?bID=12&pID=107>

Fayda, Mustafa. "Cahiliye". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17-19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Güner, Nebiye Şeyma. *Seyyid Kutub'ta Cahiliye Kavramı ve Modernizm Eleştirisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Hamidullah, Muhammed. "Hendek Gazvesi". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/194-195. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Hamidullah, Muhammed. "Hilfü'l-Fudul". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31-32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

İbâd, İsmail b. *el-Muhîd fi'l-Luğa*. thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1. Basım, 1994.

İsfehânî, Râğîb. *el-Mufredât fi ğarîbi'l Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2001.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da dînî ve ahlâkî kavramlar*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Pınar Yay, 3. Basım, 2003.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyyet'u li'n-Neşr, 1984.

İbn Hişam, Abdulmelik b. Eyyub. *es-Sîratu'n-nebeviyyet'u li-İbn Hişam*. thk. Mustafa Saka ve diğerleri. Mısır: Şeriket'u Mektebet'u ve Matbaat'u Mustafa el- Bâbî el Halebî ve Evlâduhû, 2. Basım, 1955.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.

İbnu S'aid. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. ed. ihsân Abbâs. 9 Cilt. Beyrut: Dâr'u Sadr, 1. Basım, 1968.

Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-. *el-Câmi'u li-Ahķâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Kutub, Seyyid. *Fi-Zilâli'l-Kur'ân*. çev. Yakub ve diğerleri Çiçek. İstanbul: Emir, 1994.

Mâverdî, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed. *Tefsîru'l-Mâverdî (en-Nuket'u ve'l-Uyûn)*. thk. Es-Seyyid ibn-i Abdulmaksûd Abdurrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri. İstanbul: İnsan Yay., 1991.

Mukâtil, Ebu'l-Hasen Süleyman b. *Tefsîr'u Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dar'u-İhyai't-Turas, 1. Basım, 1423.

Önkal, Ahmet. "Araplarda Ensab İlmi ve İslam Tarihi Açısından Önemi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1990).

Özkan, Mustafa. "Medîne Vesikası". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 212-215. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

Palabıyık, M. Hanefi. *H. Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyeti*. İstanbul: Siyer Yay, 2015.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâr'u İhyâi't- Turâsi'l- Arabî, 1999.

Sanânî, Ebu Bekir Abdurrezzâk b. Hümâm es-. *Tefsîr'u- Abdurrezzâk*. thk. Mahmûd Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.

Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kurân*. thk. Yasir b. İbrahim Ğanîm b. Abbâs Ğanîm. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

Taberî, Muhammed b. Cerir, b. Yezîd el-Bağdâdî. *Câmiu'l-beyân an te'vili' âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Dâr'u Hicrî li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't- Tevzîi ve'l-İlan, 2001.

Tatar, Burhanettin. "Cahiliye Kavramı Üzerine Felsefi Notlar". *Milel ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* 13/1 (12 Ağustos 2016), 29. <https://doi.org/10.17131/milelnihal.03669>

Yıldırım, Duran Ali. "Cahiliyeden İslam'a Kur'ân'ın Gerçekleştirdiği Karakter Değişimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (2019), 423-460.

Yıldırım, Ramazan. "Çağdaş İslami Hareketlerde Cahiliye Kavramının Sosyopolitik-İtikadi Bağlamı". *Milel ve Nihal, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* 13/1 (12 Ağustos 2016), 111. <https://doi.org/10.17131/milelnihal.88630>

Zeccâc, Ebû İshak İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kurân ve irâbuhû*. thk. Abdulcelîl Anduh Şelbi. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşaf an hakâik-i gavâmîdi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd,. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, ts.

Zevzenî, Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed. *Şerhu'l-muallakât'i-sab'*. Dâr'u-İhyâi't-Turâs'i-Arabiyyî, 1. Basım, 2002.